

UDK 811.163.42.09 Težak, S.
929 Težak, S.
Stručni članak
Primljen: 31. 10. 2006.
Prihvaćen za tisak: 4. 10. 2007.

JOSIP LISAC
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2, HR – 23000 Zadar

STJEPKU TEŽAKU U SPOMEN

Prikazuje se život i rad hrvatskoga jezikoslovca Stjepka Težaka.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski jezik, standardologija, metodika, dijalektologija*

Dana 1. kolovoza 2006. u Zagrebu je umro zaslužni hrvatski jezikoslovac, sveučilišni profesor dr. Stjepko Težak. Otišao je u 81. godini života, nakon dugih desetljeća neumorna rada, dijalektološkoga, metodičkoga, standardološkoga, stilističkoga, filmološkoga. Pedagoški usmjeren, stvorio je golem kroatistički opus. Ponesen ljepotom književnoga djela, objavio je i zbirku priča za djecu *Zlatookin osmijeh*, Zagreb, 1996. Rado viđen u svim hrvatskim sredinama, ostavio je i u Zadru svijetao trag, ljudski i znanstvenički.

Stjepko Težak rođen je 22. srpnja 1926. u Požunu kod Ozlja. Osnovnu školu završio je u Ozlju, Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju, Višu pedagošku školu i Filozofski fakultet u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je i doktorirao; disertaciju "Ozaljski govor" obranio je 1965. Radni vijek otpočeo je u Osnovnoj školi Legrad, nastavio u Srednjoj školi za aktivne tenkovske oficire u Banjoj Luci te u Osnovnoj školi Kustošija u Zagrebu. Na Višoj pedagoškoj školi / Pedagoškoj akademiji radio je od 1961. do 1978., na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1978. do 1996. Predavao je metodiku nastave hrvatskoga jezika i metodiku nastave filma. Bio je dekan Pedagoške akademije u Zagrebu, dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pomoćnik ministra prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske. Časopis *Modra lasta* uređivao je od 1957. do 1975., a bio je i član uredništava nekih časopisa, npr. *Filologije*. U *Školskim novinama* vodio je stalnu rubriku "Riječ", na Radio Sljemenu tjednu jezikoslovnu emisiju. Sudjelovao je na mnogim znanstvenim i stručnim skupovima u domovini i u inozemstvu. Primio je brojne nagrade, među ostalim Nagradu za životno djelo "Davorin Trstenjak" (1984.) i Nagradu "Ivan Filipović" za životno djelo (1999.). Dodjelu Nagrade "Stjepana Ivšića" (2006.) nije doživio; umro je tridesetak dana prije no što mu je na Četvrtom hrvatskom slavističkom kongresu u Varaždinu kao dobitniku trebala biti dodijeljena, pa ju je primila njegova supruga. Od 1994. bio je član suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, posljednjih godina i predsjednik Odbora za dijalektologiju HAZU.

Stjepko Težak čitav je radni vijek posvećivao dijalektologiji, sve od diplomskoga rada do najnovijih objava. Uglavnom je u središtu njegova dijalektološkog zanimanja zavičajni Ozalj, a zaokupljaju ga i drugi idiomi nevelika a zanimljiva dijalekatnog područja Ozlja, okolice Karlovca, Žumberka, Ogulina. Kad su se potkraj pedesetih godina u Akademijinu *Ljetopisu* pojavili Težakovi izvještaji o dijalektološkim istraživanjima u okolini Karlovca i između Korane i Mrežnice, bili su to prinosi s dragocjenim podacima. Kako bilo, Ozlju nije posvetio samo diplomski rad, nego će poslije i u disertaciji obrađivati tu tako zanimljivu dijalekatnu zonu. Disertaciju je u prerađenu i proširenu obliku objavio 1981. u 5. knjizi *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika*. Činjenicu dugogodišnjeg studiranja raščlanjivanih govora valja istaknuti jer je tako došlo do intimnog poznavanja jezičnih osobina Ozlja i okolice. Iznimno je važno i vrlo pouzdano istraživačevo zapisivanje podataka na terenu. Registrirajući i isprepletan je novijih utjecaja sa starijim stanjem, taj je naš svestrani filolog nakon uvoda prikazao glasovne, naglasne, morfološke, sintaktičke, tvorbene i leksičke osobine idiomā na ozaljskom terenu, s tim da je raspravljanje završio važnim poglavljem "O dijalekatskoj pripadnosti ozaljskoga govora". Navedeno je i desetak tekstovnih primjera iz raznih govora. Ozaljsko područje podijelio je u tri varijante: požunsku, podgrajsku i podbrešku. Iznoseći sustavno vrlo mnogo građe, Težak u odgovarajućoj mjeri vodi računa o različitostima među tim varijantama. Usporedba je ozaljskog materijala s dijelom ostale poznate građe dobrodošla i često uspješna. Genezi idiomā na ozaljskom području poklonjeno je dosta pozornosti, tj. Stjepko Težak često se vraća pitanju koliko na tom terenu ima kajkavskih odnosno čakavskih osobina. Posebno se razlike i zajedničke crte prema ostalim dijalekatskim tipovima daju u već spomenutome zaključnom poglavlju. Raščlamba je pokazala da su govori ozaljskoga poteza čakavsko-kajkavski, danas s jačom kajkavskom obilježenošću. Ilustrativan, dosta opsežan rječnik, zauzima više od trećine monografije i predstavlja pravu dragocjenost. Tu su riječi grupirane prema etimološkim kriterijima. Rječnike je Težak uvrštavao i u neke druge svoje radove, npr. u prinos "Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju" objavljen 1979. u 16. knjizi *Radova Zavoda za slavensku filologiju*. Posebno se pozabavio leksičkim neslavizmima u ozaljskom govoru (*Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, 2003.), u jednom članku i hungarizmima u govoru rodnoga Požuna (zbornik *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001.). Riječi što ih je u rječnike uvrstio, u cjelini gledano, važne su za poznavanje slavenske leksičke baštine u hrvatskom jeziku, za poznavanje iskonskih značenjskih odlika i kasnijih semantičkih promjena pojedinih starih riječi, za poznavanje procesa potiskivanja sastojaka najstarijeg sloja domaćega leksika. Naravno, ta je građa važna i za proučavanje novijih slojeva leksika, domaćega i tuđeg podrijetla. U 5. knjizi *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika* čitamo i rad "Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?", također važan prilog. U 6. knjizi istoga časopisa piše Težak o naglasnim odnosima u luku rijeke Kupe i u podžumberačkom kraju, u 7. o kajkavsko-čakavskom utjecaju na štokavske govore Žumberka itd. Dodajem da se u ponekom prilogu profesor Težak bavio i onomastikom, npr. u članku "O gramatičkom rodu sanktorema u nekim čakavsko-kajkavskim govorima", *Zbornik u čast Petru Skoku*, Zagreb, 1985.

Stjepko Težak često je i mnogo pisao o jeziku hrvatskih književnih djela, međutim, i na tom području vrlo se izdvajaju prinosi o autorima kojih je opus tijesno povezan s terenom koji je profesor Težak dijalektološki proučavao. Tako je

obrađivao dijalekatnu osnovicu u jeziku Frana Krste Frankopana, Ivana Belostenca, Jurja Križanića, ne manje i kajkavski opus Dragutina Domjanića, Ivana Gorana Kovačića ili Mladena Kerstnera. Prirodno je da je upravo Težak rječnicima opskrbio Skokove antologije *Ogenj reči* i *Rieči sa zviranjka*.

Pitanje odnosa dijalekta i standardnoga jezika, pitanje dijalekta na radiju, televiziji i na filmu omiljene su Težakove teme. O tom je puno pisao, poglavito u mnogobrojnim popularno pisanim jezičnim savjetima.

Cjelinu hrvatske dijalekatne situacije zahvatio je u Težak-Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika*, gdje su u glavnim crtama obrađena sva tri hrvatska narječja.

Izrazito je opsežan Težakov standardološki opus. Općenito je poznat njegov gramatički rad u suradnji sa Stjepanom Babićem. Godine 1966. pojavila se njihova slovnica pod naslovom *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*, a kad je 1973. objavljena kao *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, bila je politički napadnuta pa više nije objavljivana sve do 1992. otkad izlazi kao *Gramatika hrvatskoga jezika*. Ta je gramatika objavljena u nas u petnaest izdanja, a objavljivana je i u inozemstvu. Ona je značajna, između ostalog i zbog stanovita utjecaja novih jezikoslovnih teorija na njen sadržaj. Za knjigu *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (Zagreb, 1991.) Stjepko Težak obradio je dio morfološke problematike. Prvotno je predviđeno da dio o oblicima napiše Slavko Pavešić, ali kako je on prije dovršetka posla umro, dio preostalih zadataka preuzeo je profesor Težak. On je obradio oblike imenica ženskoga roda i pridjeve. I inače je Stjepko Težak objavljivao rasprave o gramatičkim pitanjima, npr. prinos "Upotrebnost vrijednost imperfekta u suvremenom hrvatskom književnom jeziku", *Jezik*, 25, 1977-1978, br. 1 i 2.

Izvanredno je obuhvatan Težakov jezičnosavjetnički rad. On je dvadesetak godina vodio rubriku "Riječ" u *Školskim novinama*, a to je golemi niz jezičnih savjeta. Sabrao ih je u knjigama *Hrvatski naš svagda(š)nji* (1990.), *Hrvatski naš osebjuni* (1995.), *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni* (1999.) i *Hrvatski naš nepodobni* (2004.). Jezičnosavjetničke članke objavljivao je i u časopisu *Jezik*. Svakako je svojim napisima širio jezičnu kulturu i bio utjecajan, ali je važno i to da je probleme temeljito proučavao i onda davao normativne savjete. Normiranost standardnoga jezika nastojao je i teoretski obraditi, no prije svega bio je jezični praktičar. O jezičnim pitanjima pisao je živo i pristupačno, bio je pravi jezikoslovni esejist. Isticao se kao izraziti zagovaratelj pisanja na dijalekatnim idiomima, a problematiku dijalektalne književnosti često je i sam obrađivao.

Vidimo da je Stjepko Težak bio čvrsto povezan s hrvatskom književnom baštinom, pa otud i njegova pripremanja brojnih izdanja folklora i hrvatskih pisaca. Tako su se onda nametali i stilistički i jezičnopovijesni problemi. Npr. objavio je članak "Osebujnosti Sudetina stila u pripovijetki Mor" u zborniku *Đuro Sudeta, pjesnik i pripovjedač*, Bjelovar – Zagreb, 2005. Temeljito je proučavao jezik mnoštva hrvatskih pisaca. Osim onih ovdje već spomenutih, navodimo i sljedeća imena: Reljković, Šenoa, Kumičić, Ante Kovačić, Leskovar, Horvat Kiš, Ivana Brlić Mažuranić, Jagoda Truhelka, Tin Ujević, Krleža, Kolar, Cesarić, Tadianović, Pero Budak itd. Mnogobrojne rasprave o jeziku hrvatskih pisaca sabrao je u knjizi *Jezični prijelomi i mijene u hrvatskoj umjetnosti riječi*, Zagreb, 2002. Raznoliku problematiku zahvatio je u knjizi *Između jezika i stila*, Zagreb, 2005.

Naročito se Stjepko Težak isticao kao metodičar nastave hrvatskoga jezika, upravo: bio je najistaknutiji metodičar nastave materinskoga jezika. Pripremio je mnoge udžbenike hrvatskoga jezika za osnovnu školu, kao i niz priručnika za nastavnike s metodičkim uputama za obradbu udžbeničkih jedinica u nastavi hrvatskoga jezika. Metodički njegov rad izvanredno je opsežan i raznovrstan. Autor je dvadesetak knjiga, a neke od njih imale su znatan broj izdanja. Sve svoje golemo znanje i iskustvo sabrao je u dvosveščanoj knjizi *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika*. Odlučno je istraživao nove putove u učenju hrvatskoga jezika, u izražavanju na materinskom jeziku i u poticanju na slobodno stvaranje. Vrijedne su spomena i Težakove knjige iz metodike nastave književnosti (npr. *Interpretacija bajke u osnovnoj školi*, Zagreb, 1969.), kao i knjige iz filmologije (npr. *Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini*, Zagreb, 1990.).

Sve u svemu, Stjepko Težak stvorio je opsežni opus, osvajao svojim ljudskim likom. Živo se sjećamo njegova pjevanja među okupljenim sudionicima upravo završena dijalektološkoga znanstvenog skupa, dobro pamtimo njegove riječi za ručkom u zadarskoj Foši s kolegama nakon obavljena posla. Gledamo kako je hrvatski jezik s njim i s njegovom svijesti rastao od prvih guguta na obali Kupe i putovao s njim od Ozlja i Krašića preko Karlovca i Zagreba diljem lijepe Hrvatske i podalje od nje. Sada, na kraju puta, kao da ga čujemo (*Taj hrvatski*, Zagreb, 1992, str. 335):

Loze i rože,
brigi i snigi,
vetri i kilometri
čez kê s'm pretek'l,
smihi i grihi,
plači i kriči,
beside i riči
kê god s'm izrek'l
se mi još v srcu ćusî,
a Kupa i loza i cviče
pod Ozljem
hrvatsku noseći rič
dišî, diši, dišî.

Počivao u miru Božjemu.

TO THE MEMORY OF STJEPKO TEŽAK

SUMMARY

The article describes the life and the work of the Croatian linguist Stjepko Težak

KEY WORDS: *Croatian language, standardology, methodics, dialectology*

